

УДК 371.035.6 (09)

Гордієнко О. А.

к.п.н., доцент,

доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

**РОБОТА НАД РЕЧЕННЯМИ З ВСТАВНИМИ ТА
ВСТАВЛЕНИМИ КОНСТРУКЦІЯМИ НА ЗАНЯТТЯХ З
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ**

У процесі мовної освіти здобувачів вищої освіти більше уваги звертається на формування в них орфографічних умінь і навичок, водночас формування в них пунктуаційної компетентності може залишатися поза увагою викладача. Пілотажне дослідження рівня сформованості пунктуаційної компетентності здобувачів вищої освіти, що проводилось серед студентів Житомирського державного університету імені Івана Франка протягом 2024-2025 років, засвідчило, що лише 30 % респондентів виявили високий рівень сформованості пунктуаційної компетентності, 50% опитаних виявили середній рівень і 20% низький рівень сформованості пунктуаційних умінь. Студенти не завжди можуть пояснити вибір розділових знаків, обґрунтувати їх, навести доречне правило; деякі відчують складності у розрізненні вставних та вставлених конструкцій. Причиною цього є складність названих синтаксичних понять та недостатня увага до цього аспекту в школі та закладі вищої освіти [3, с. 82].

Необхідність розгляду вставлених конструкцій викликана тим, що в творчих роботах, під час написання курсових та дипломних робіт, статей, здобувачі вищої освіти намагаються використовувати

різноманітні вставні та вставлені конструкції, але не завжди впевнені, які розділові знаки використовувати [4, с. 10].

Сучасні вчені-лінгвісти (А. Загнітко, Б. Кулик, А. Мамалига, М. Плющ та ін.) розглянули проблеми ролі вставних і вставлених конструкцій у синтаксичних одиницях, їх розмежування; особливості категорій вставленості і вставності [2; 5; 7]. Дослідники синтаксису Л. Азарова, М. Карпенко, Л. Кадомцева, З. Олійник, О. Сидоренко та ін. зазначають, що вставні та вставлені одиниці можуть виступати специфікою авторського стилю, допомагають деталізувати, оцінити, сформулювати думку автора [6].

Завдання викладача-словесника – навчити студентів виділяти зі семантико-граматичної структури речення вставлені конструкції, відрізнити їх від вставних слів та речень, що пов’язане із закріпленням та зміцненням свідомої пунктуаційної грамотності [1, с. 45].

Розгляду вставлених конструкцій можна присвятити частину заняття з української мови за професійним спрямуванням, коли студенти працюють над вдосконаленням пунктуаційних умінь та навичок. Для цього викладач готує таблицю, де подані речення зі вставними словами та реченнями та вставленими конструкціями для організації спостережень над мовними явищами.

Вставні слова та речення та вставлені конструкції

Вставні слова та речення	Вставні констукції
1. Ви, <u>значить</u> , принесли свої клейноди (Л. Костенко)	5. І дівчинка (<u>Господи! Коса мов крило, вся – ніжність, вся – гетівські твори</u>) і та собі свастику ліпить на лоб, не відаючи, що творить (Б. Нечерда).
2. <u>На моє щастя</u> , дідові, <u>видимо</u> , недавно принесено їжу (В. Підмогильний).	6. Роботи залишилися на годину-півтори, дощок сто з лишком. А як добре налягти – <u>останні ж!</u> – то й за годину можна подужати (Г. Тютюнник)
3. А зілля – річ, <u>ви знаєте</u> , капризна: тут воно чари, тут воно й трутизна (Л. Костенко).	7. Я – <u>ти ж мене знаєш!</u> – Зараз одбив від неї всю ту шушваль, що швендяла коло неї та оббивала пороги... (Панас Мирний).
4. Береговенко з <u>недовір’ям</u> глянув і підморгнув, <u>як здалося мені</u> . (Ю. Збанацький).	8. Коли народився Григорій – <u>це було 6 травня 1920 року</u> , – його вирішили назвати Георгієм (Г. Тютюнник).

Аналізуючи речення лівої колонки, студенти дають характеристику вставних елементів: у першому реченні вставне слово дієслівного походження *значить* передає зв'язок думок; у другому вставне сполучення слів *на моє щастя* виражає емоційний стан мовця, його почуття; у третьому вставне речення *ви знаєте* вживане для привернення уваги рецепієнта; у четвертому вставне речення *як здалося мені* виражає ступінь вірогідності повідомленого. Далі зіставляємо речення лівої та правої колонок, поставивши запитання:

1. Причини, за якими в реченні використовуються вставні або вставлені конструкції. (Вставні слова або речення вказують на ставлення мовця до висловленої думки, а вставлені конструкції не передають суб'єктивної оцінки, а доповнюють, уточнюють речення або один із його членів).

2. Графічне оформлення вставних слів і речень та вставних конструкцій. (Вставні слова та речення відокремлюються в реченні комами, а вставні конструкції – дужками або тире. Кома з тире ставиться, коли на місці розриву основного речення мала бути кома). Якщо зв'язок вставленої конструкції з усім реченням тісний або вставлена конструкція недостатньо поширена, то використовується тире, якщо ж вставлена конструкція поширена і її зв'язок з основною частиною речення слабкий, то вживаються дужки.

3. Місцезнаходження вставних слів і речень та вставлених конструкцій в основному реченні. (Вставні слова і речення займають будь-яке місце в основному реченні: на початку (2-е), в середині (1-е, 3-е), можуть бути і в кінці основного речення (4-е). Вставлені конструкції розміщуються тільки в середині (рідше в кінці) основного речення).

4. Способи включення вставних і вставлених елементів у основне речення. (Вставні і вставлені елементи включаються в основне речення зі сполучниками – 4-е, сполучними словами – 8-е, але частіше без них – 1-е, 2-е, 3-е, 5-е, 6-е, 7-е).

5. Відношення, що встановлюються між основним реченням і вставними та вставленими конструкціями. (Вставні елементи та вставлені конструкції не є членами речення та не є синтаксично

залежними від членів речення, що їх містить; вони пов’язані з основним реченням тільки за семантикою).

6. Способи вираження вставних слів і речень і вставлених конструкцій. (Вставні слова можуть бути виражені модальними словами, дієсловами та іншими частинами мови. Вставні речення можуть бути односкладними та двоскладними, поширеними та непоширеними. Вставлені конструкції можуть виражатися як окремими словами, так і реченнями).

7. Інтонація, з якою вимовляються вставні слова, сполучення слів та вставлені конструкції. (Вставні слова вимовляються майже таким самим тоном, що й основне речення, і виділяються на письмі комами: *Брати жили, як то кажуть, душа в душу (М. Рильський)*. Вставлені слова, словосполучення і речення – це мовні одиниці, що характеризуються специфічною інтонацією включення, за якою не порушується інтонаційна єдність основного речення, і виражають додаткові зауваження, уточнення, примітки щодо змісту основного речення: *Іде Катерина у личаках – лихо тяжке! – і в одній свитині (Т. Шевченко)*. Може стояти знак оклику або питання). Вставлені слова або речення, що вимовляються підвищеним тоном, виділяються з обох боків тире: *Він справді ще не зна, що то – нова! – лягає борозна на сіруватій сфері його мозку... (Б. Олійник)*.

Вставлена конструкція виділяється з обох боків комами й тире, якщо стоїть в тому місці, де за правилами вживається кома: *Не було ще такого літнього ранку, – хіба вже каміння з неба, – щоб дід Арсен, прозваний Бушлею, всидів дома. (Гр. Тютюнник)*. Вставлені слова чи речення найчастіше вимовляються з пониженням тону, в такому разі вони виділяються дужками: *Поетів дар (як всі дари, гіркий) – всю недоцільність віршів зрозуміти. (Є. Плужник)*.

Після аналізу речень та їх зіставлення студенти можуть сформулювати висновок про те, що вставні – це конструкції, які мають характер додаткового повідомлення або уточнення змісту основного речення або одного з його членів, оформлюються дужками або тире, знаходяться в середині або в кінці основного речення, включені в

нього без сполучників або за допомогою сполучників або сполучних слів, можуть бути членами речення та виражатися окремими словами, зворотами, прийменниковими конструкціями. Вони вносять у речення додаткову інформацію.

Для закріплення умінь та вироблення навичок розрізняти вставні та вставлені конструкції можна запропонувати виконати комплекс вправ репродуктивного і творчого характеру, які дозволяють глибоко і послідовно проаналізувати синтаксичні явища, свідомо користуватися потужним потенціалом синтаксичної будови української мови.

Отже, для того, щоб повно і всебічно здійснювати вивчення вставних та вставлених конструкцій, важливо спонукати здобувачів глибоко занурюватись у проблему, творчо підходити до виконання завдань.

Список літератури

1. Бабиц Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: Навч. посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Загнітко А. П., Вінтонів М. О., Домрачева І. Р. Український практичний синтаксис: Нав. посібник для самост. роботи. Донецьк: “ТОВВКФ БАО”, 2004. 144 с.
3. Каліш В. А. Функціонально-комунікативний підхід до слова в мовній освіті вчителів початкових класів: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 1995. 251с
4. Костриця Н. М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Національний педагогічний університетт ім. М.П.Драгоманова. Київ. 2002. 16 с.
5. Мамалига А. Рівні текстового виокремлення вставних і вставлених конструкцій (на матеріалі газет). *Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка*. Серія: Журналістика. Київ, 1997. Вип. 4. С. 239–248.
6. Стилiстика української мови. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01002hvk-e640.doc.html> (дата звернення: 16.01.2025 року)
7. Плющ М. Я., Бевзенко С. П. , Грипас Н. Я. Сучасна українська літературна мова: Підручник. Київ: Вища школа. 2000. 430 с.